

УДК 343.148:061.1(477)

ПАЛАДІЙЧУК О.Ю., здобувач наукового ступеня Національного університету біоресурсів і природокористування України

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ СЛУЖБИ ЯК ЦІЛІСНОЇ СТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті розглянуто етапи становлення експертно-криміналістичної служби, основні типи організаційної структури управління, принципи структурної побудови і діяльності експертної служби в Україні; запропоновано удосконалення структури експертно-криміналістичної служби в Україні.*

***Ключові слова:** органи внутрішніх справ, експертно-криміналістична служба, структура управління, принципи будови, науково-обґрунтовані основи.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены этапы становления экспертно-криминалистической службы, основные типы организационной структуры управления, принципы структурного построения и деятельности экспертной службы в Украине; предложено усовершенствование структуры экспертно-криминалистической службы в Украине.*

***Ключевые слова:** органы внутренних дел, экспертно-криминалистическая служба, структура управления, принципы строения, научно-обоснованные основы.*

***Summary.** The stages of establishment of Forensic Services, the main types of organizational structure, principles of structural construction and operation of the Service in Ukraine are considered in the article and improving the structure of forensic service in Ukraine.*

***Keywords:** organs of internal affairs, expertly-criminalistics service, management structure, principles of structure, scientifically-grounded bases.*

Постановка проблеми. Зміцнення законності і правопорядку, охорона прав і законних інтересів громадян України знаходять свій прояв у реалізації соціальної функції науки криміналістики через мережу експертних установ, завдяки яким діяльність експертно-криміналістичних підрозділів відіграє специфічну роль і набуває особливого значення. Із зростанням актуальності вирішення завдань боротьби зі злочинністю і через все більш нетерпиме ставлення суспільства до цього соціального зла, що загрожує національній безпеці України, підвищується і суспільна значимість організації діяльності криміналістичної служби.

Метою статті є дослідження генезису експертно-криміналістичної служби в Україні та її структурного удосконалення.

Виклад основних положень. Судово-експертні установи в Україні в їх сучасному вигляді почали створюватися лише після скасування старих судових установ. Криміналістичні установи органів внутрішніх справ беруть свій початок з березня 1922 року, коли на Всеросійському з'їзді начальників губернських адміністративних відділів і підвідділів кримінального розшуку було визнано за необхідне організувати роботу по розслідуванню злочинів на наукових засадах. На виконання цього рішення при Центrorозшуку на базі кабінету судової експертизи був створений науково-технічний відділ кримінального розшуку НКВС РРФСР, що став новою організаційною формою криміналістичної служби.

Офіційну дату виникнення цієї служби прийнято пов'язувати з організацією в травні 1922 року науково-технічного відділу Управління кримінального розшуку РРФСР. В Україні ще в 1917 – 1920 роках кабінети науково-судової експертизи Києва та

Одеси при розслідуванні кримінальних справ вже здійснювали різноманітні криміналістичні експертизи: графічну, судово-балістичну, технічну експертизу документів [1, с. 46].

Крім того, у 1923 році було організовано третій кабінет науково-судової експертизи у м Харкові. Ініціатива його створення належала керівнику кафедри судової медицини Харківського медичного інституту, заслуженому професору М.С. Бокаріусу. Завдання по організації діяльності кабінетів науково-судової експертизи були визначені в спеціальному Положенні, затвердженому Раднаркомом УРСР у 1923 році.

Виникнення науково-експертних підрозділів було викликане такими важливими в 1922 – 1923 роках подіями в юридичному житті країни, як кодифікація законів, створення прокуратури, проведення реорганізації судової системи і органів розслідування, появою кримінально-процесуального кодексу, де був виділений особливий вид доказів — висновок експерта, а законодавча регламентація питань судової експертизи вимагала створення спеціальних наукових установ, покликаних не тільки здійснювати функції судової експертизи, але і розробляти науково-технічні прийоми і засоби розслідування справ, збирання і дослідження судових доказів [6, с. 3].

Наприкінці 1925 року обласні кабінети наукової експертизи були перетворені в інститути науково-судової експертизи. Структура і порядок їх діяльності знайшли своє закріплення у спеціальному розділі Положення про судоустрій УРСР, який був прийнятий на другій сесії ВУЦВК ІХ скликання, де були передбачені такі секції: 1) індивідуальної ідентифікації; 2) судової фотографії; 3) судової хімії; 4) судової медицини; 5) судової біології; 6) кримінальної психології і психопатології (яка існувала до 1931 року).

Характеризуючи діяльність експертних установ в Україні у перші роки радянської влади С.І. Тихенко вказував, що всі ці установи застосовували у своїй роботі прогресивні науково-технічні засоби і прийоми, які були освоєні і розроблені ще до 1917 року видатними криміналістами (Є.Ф. Буринський, В.І. Лебедєв, С.М. Трегубов та ін.), та судовими медиками. Створення експертних установ і особливо науково-технічного центру в структурі кримінальному розшуку МВС України означало по суті не початок науково-технічної і експертної діяльності в органах міліції, а скоріше організаційне і практичне оформлення цієї діяльності [4, с. 21].

Структурно науково-технічний підрозділ відділу кримінального розшуку складався з таких підрозділів: 1) кабінет науково-технічної експертизи, у складі якого працювали три експерти і один перекладач; 2) фотохімічна лабораторія (два фотографи і два лаборанти); 3) центральне-реєстраційне бюро (вісім співробітників: завідувач бюро, чотири дактилоскопісти і три реєстратори); 4) статистична частина (чотири статисти); 5) музей, що обслуговувався одним співробітником. Загальна кількість співробітників науково-технічного підрозділу, включаючи начальника і діловодів до середини 1923 року сягала двадцяти чотирьох чоловік.

У перші роки становлення криміналістичні експертні установи нашої держави тривалий час не мали свого координаційного центру, який би поєднував їх. Вони працювали без систематичного зв'язку один з одним, без загального плану, який координував би їх науково-дослідну та експертно-криміналістичну діяльність.

Ще у 1940 році А.І. Вінберг зазначав, що всі його спостереження переконали його в необхідності організації центрального інституту для об'єднання всіх підрозділів, які проводять криміналістичні експертизи, що став би методичним центром завдяки, якому була б налагоджена методична робота, яка розрізнено ведеться в кожному інституті і лабораторії.

На даному історичному етапі, структура експертно-криміналістичної служби формується на основі акцентуації функцій, необхідних для організації і підтримки нормальної діяльності.

При лінійному типі організаційної структури кожен керівник у межах своєї компетенції володіє усіма функціями управління підлеглими, кожен з яких має лише одного безпосереднього керівника [2, с. 6].

До числа переваг цього типу організаційної структури належить так звана очевидна простота. Керівнику легше вирішити одне з найскладніших завдань управління — координацію діяльності підлеглих. Усі вони виконують його вказівки. Підпорядковані лише одному керівникові, підлеглі не зазнають численних і не завжди узгоджених керуючих впливів з боку кількох службових осіб. Важливою перевагою даного типу можна вважати з'ясування компетенції і відповідальності, бо будь-який суб'єкт управління відповідає за все, що входить в коло задач очолюваної ним системи.

Проте у такій структурі є й помітні недоліки. У системах підвищеної складності, якими й є експертно-криміналістичні підрозділи, суб'єкт управління має здійснювати кваліфіковане керівництво і приймати рішення з різноманітних і різнопланових комплексних проблем. Крім того, керівництво тут пов'язане з наданням керуючих впливів на таку кількість підлеглих, що значно перевищує можливості безпосереднього управління ними. У цих умовах точне додержання лінійної організаційної структури управління може призвести або до некваліфікованого, зверхнього керівництва, або до неприпустимої повільності у здійсненні керуючого впливу. Тому не випадково у чистому вигляді лінійний тип організаційної структури управління існує, як правило, лише в низових апаратах, де працюють безпосередні виконавці, які не мають підлеглих.

Подолати труднощі управління складними системами допомагає наявність функціональних структурних підрозділів, через які здійснюється спеціалізоване управління окремими дільницями системи. Такий тип організаційної структури називається функціональним.

Така структура дозволяє розвантажити лінійних керівників від необхідності детально вникати і знати роботу всіх співробітників, диференціювати її, але ускладнює координацію діяльності виконавців, забезпечення єдності волі і предметної відповідальності як їх, так і структурних підрозділів в цілому, адже вказівки можуть надходити від кількох керівників одночасно. Основним недоліком є те, що така структура суперечить принципу єдиноначальності, що є найбільш актуальним в органах внутрішніх справ.

У процесі розвитку лінійне управління органічно поєднується з функціональним, що зумовлює формування лінійно-функціональної організаційної структури управління, вільної від недоліків, притаманних окремо лінійній і функціональній системам. У той же час вона використовує і їх переваги: єдиноначальність, що забезпечується першою і кваліфіковане галузеве та функціональне управління, характерне для другої.

Суттєвість лінійно-функціональної організаційної структури управління полягає в тому, що у лінійного керівника з'являється спеціальний підрозділ, який реалізує функцію загального керівництва і складається з функціональних підрозділів, що, як правило, відповідає певній конкретній функції. Вона вимагає створення спеціальних рад. У зв'язку з цим інколи спостерігається штучне розширення апарату управління, його відрив від об'єкту управління. Створюється небезпека надмірної централізації управління; не маючи права самостійно вирішувати ті або інші питання, підрозділи неминуче перевантажують начальника підрозділів величезною кількістю вхідної інформації. У результаті він вимушений повністю або частково делегувати їм свої

повноваження, тобто вдаватися до організаційної структури управління, що називається системою обмеженого функціоналізму.

Управління експертно-криміналістичної служби базується на лінійно-функціональній структурі, через їх особливо ефективні форми управління при вирішенні незмінних та повторюваних протягом тривалого часу завдань. Цим забезпечується найбільша стабільність організації, створюються найсприятливіші основи для формальної регламентації повноважень, відповідальності і характеру взаємодії керівників підрозділів і окремих співробітників.

У практичній діяльності організаційна структура управління криміналістичних підрозділів розглядається як сукупність ланок, що знаходяться у взаємозв'язку і підпорядкованості, що наділені правами, обов'язками і відповідальністю що виконують певні функції. Організаційна система управління фіксується у схемі структури управління, штатних розкладах, положеннях про структурні підрозділи, де закріплюються функції управління підлеглими і встановлюються раціональні взаємозв'язки між ними. Завдяки чому визначається ефективність функціонування цієї системи [2, с. 12].

Діяльність експертно-криміналістичних підрозділів повинна бути чітко організована для повної відповідності інтересам слідства і розшукової роботи. Проте й до цього часу питанням організації діяльності експертно-криміналістичної служби приділяється недостатньо уваги, немає наукових розробок з викладенням основ координації і організації діяльності криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ.

Проведений аналіз стану роботи експертно-криміналістичної служби і повсякденної предметної діяльності криміналістичних підрозділів МВС України дозволив виявити відсутність на сьогоднішній день науково-обґрунтованих основ організації цієї діяльності. Це дозволяє визнати питання структурної побудови і проблеми прийняття наукових основ організації діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України недостатньо дослідженими у криміналістичній науці, а тому потребує вивчення з метою уникнення відомчої обмеженості, методичного різнобою, паралелізму і дублювання. Усунути зазначені недоліки, на погляд автора, можна було б, реалізацією ідеї В.П. Колмакова (1969 р.) про створення єдиного органу з координації керівництва установами судової експертизи у вигляді, наприклад, Комітету з питань судової експертизи при Кабінеті Міністрів, який би в державному масштабі визначав пріоритетні напрями розвитку необхідної мережі установ судової експертизи в державі, планував підготовку і перепідготовку кадрів, координував розробку нових методів і засобів експертних досліджень, здійснював нагляд за діяльністю цих установ, незалежно від їх відомчої приналежності, і втілював у життя такі принципи структурної побудови і діяльності експертної служби в Україні:

1) принцип процесуальної уніфікації організації діяльності судової експертизи незалежно від відомчої належності експертної установи (для реалізації цієї мети необхідно прийняти законодавчий акт, який би, крім процесуальних умов передбачав би компетенцію і організаційну структуру експертних підрозділів, регламентував правові основи діяльності експерта, порядок заміщення посад та проходження служби);

2) принцип нейтральності (незалежності) експертних установ від органів влади та місцевого самоврядування і органів попереднього розслідування, розшуку або суду;

3) принцип компетентності, який визначає сукупність спеціальних знань, навиків і умінь у певній галузі науки, техніки, мистецтва, що дозволяє вирішувати ті або інші питання стосовно проведення певного виду експертиз. Що стосується компетенції

експерта, то тут повинно бути суворо визначено, хто може вирішувати питання щодо відповідності кандидата посаді експерта з питань дослідження у певній галузі знань, ступеня оволодіння ним кваліфікацією, періодичності атестації експерта та визначення його класу;

4) принцип науковості методик експертного дослідження повинен стати обов'язковим принципом будь-якої експертизи, що виключає використання неперевіраних даних, науково не обґрунтованих методів досліджень і т. п. Для встановлення істини експерт повинен користуватися науково-обґрунтованими і перевіреними на практиці методами, методиками, засобами, пристроями і прийомами;

5) принцип внутрішнього переконання експерта повинен стати найважливішою гарантією проти випадків адміністрування, що іноді проявляються з боку керівників експертних установ, які намагаються нав'язати свою думку чи висновок, а це є грубим порушенням вимог закону про всебічність, повноту і об'єктивність дослідження по справі;

б) принцип відповідальності особи, яка призначила експертизу, за достовірність початкових даних і матеріалів, поданих на експертизу. Даний принцип підкреслює, що не експерт повинен піклуватися про якість матеріалів, які надаються для дослідження, а та посадова особа, яка призначила експертизу. Вона ж і повинна нести всю відповідальність за можливі помилки, викликані недоброякісністю відібраних зразків та інших матеріалів для експертного дослідження [3, с. 23 – 24].

Дані положення вже знайшли законодавче втілення. Так, на сьогоднішній день Верховною Радою України обговорена Концепція судово-правової реформи, яка передбачає не лише прийняття нових законів та вдосконалення судової системи України, але і розглядаються питання щодо реформування органів розслідування: прокуратури, адвокатури, юстиції відповідно до соціально-економічних та політичних змін, які відбуваються в суспільстві. В даній концепції також йдеться про створення дієвої системи судової експертизи, як важливої і самостійної інституції, незалежної від органів попереднього розслідування і суду [5, с. 21].

Висновки.

На роботі експертно-криміналістичної служби негативно відбивається відсутність в системі експертно-криміналістичних підрозділів наукового центру, в якому вирішувалися б питання повного використання її можливостей в розкритті злочинів, забезпеченні якості, форм експертної роботи, засвоєння, розробки і впровадження нових методик, засобів криміналістичних експертиз, координації наукових досліджень, здійснюваних на місцях, перепідготовки експертів вищої кваліфікації і т. ін. Завдання сьогодення полягає у створенні таких організаційних структур служби, які б найповніше відповідали сучасним умовам функціонування експертно-криміналістичних підрозділів.

Для вирішення проблеми вдосконалення науково-обґрунтованих основ організації діяльності експертної служби необхідно створити єдиний орган з керівництва усіма установами судової експертизи, наприклад, Комітет з питань судової експертизи при Кабінеті Міністрів України, який би в державному масштабі визначав необхідну мережу установ судової експертизи, планував підготовку кадрів, координував розробку нових методів та засобів експертиз, здійснював контроль за діяльністю цих установ, незалежно від їх відомчої приналежності.

Використана література

1. Винберг А.И. Введение в науку. Раздел 1 // Криминалистика. – М. – 1962.
2. Герасимов А.П. Организационная структура ОВД. – М., 1984.

3. Колмаков В.П. Принципиальные основы организации государственной судебно-экспертной службы в СССР // Вопросы судебной экспертизы. – Баку. – 1969. – № 9.

4. Крылов И.Ф. Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы. – Ленинград, 1975.

5. Палій В.М. Судова експертиза повинна бути неупередженою // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы : сб. науч.-практ. материалов ; ред. коллегия : М.Л. Цымбал, Э.Б. Ефремян, А.Ф. Дьяченко и др. – Харьков : Право. – 1998. – С. 21 – 24. – (К 75-летию основания Харьковского НИИ судебных экспертиз им. проф. Н.С. Бокариуса).

6. Цымбал М.Л. К истории Харьковского научно-исследовательского института судебных экспертиз им. проф. Н.С. Бокариуса // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы : сб. науч.-практ. материалов ; ред. коллегия: М.Л. Цымбал, Э.Б. Ефремян, А.Ф. Дьяченко и др. – Харьков : Право. – 1998. – (К 75-летию основания Харьковского НИИ судебных экспертиз им. проф. Н.С. Бокариуса).

~~~~~ * * * ~~~~~